

Van de redactie

Dordrecht is in beweging. Overal staan hekken en steigers. Er wordt gerestaureerd en gegraven. Er tussendoor lopen mensen die ook iets willen. Zij bekijken of Dordrecht nog meer geheimen herbergt. In Dubbeldam bijvoorbeeld, waar de jongere bouwkunst wordt geïnventariseerd. Dubbeldam is het eerste gebied waar zeer gericht wordt gezocht naar behoudenswaardige monumenten uit de periode 1850-1940. Andere wijken zullen nog volgen. Dordrecht wordt met recht monumentaler.

De Wijnstraat is vanouds al zo'n monumentale straat. De schijnwerper in dit nummer is onder meer gericht op de panden 't Zeepaert van circa 1490, het *West-Indisch huis* uit 1735 en *De Molen* uit 1770. Tussen de monumentale panden bevinden zich enkele kleinere, die zeker ook als kleinood beschouwd mogen worden. De restauraties van deze panden dragen ertoe bij dat de Wijnstraat weer de allure van weleer terugkrijgt. Het is echter niet allemaal positief nieuws wat Monumentenzorg kan uitdragen. Misschien komt het wel doordat de gemeente in het verleden té goed voor haar monumenten heeft gezorgd. Het rijk besliste onlangs dat de schaarse restauratiesubsidies beter elders (lees: niet in Dordrecht) terecht zouden kunnen komen. Dordt is het daar natuurlijk niet mee eens. De stand van zaken wordt u in dit nummer uit de doeken gedaan. Sedert het najaar van 1995 wordt in Dordrecht op grote schaal gegraven. Van het eerste onderzoek, dat op de kop van de Wijnstraat, zijn inmiddels de munten bestudeerd. In dit nummer vindt u een overzicht van de resultaten. De oudste munten dateren uit de 14e eeuw. Ook het onderzoek op het Statenplein wordt nader uitgewerkt. Bijzonder moet de leefsituatie geweest zijn in één van de panden aan de voormalige Kromme Elleboog. Lees over een bijzonder stukje sociale geschiedenis uit een bijzonder achterafstraatje, omstreeks 1925 in het hart ... van dit nummer. Wij wensen u veel leesplezier in dit vierde nummer van ons bulletin.

JH/AvE

In dit nummer:

- Van de redactie, pag 1
- Werk in uitvoering aan de Wijnstraat, pag 2
- Dordtse huizen, pag. 5
- Graven ... in het hart van Dordt (2), pag 6
- Dubbeldam nu aan de beurt, pag 8
- Kop én munt, pag 10
- Gemeente zoekt oplossingen voor geldtekort bij restauraties, pag 12

Juli 1996

Prent uit 1747 van de Beulstoren (links). Het fundament van deze toren werd in juni 1998 opgegraven tijdens de reconstructie van de Spuiboulevard.

Werk in uitvoering aan de Wijnstraat

Het werk aan de Dordtse monumenten staat geen dag stil. Er zijn al heel wat panden onder handen genomen, maar iedere maand komen er weer nieuwe restauraties bij. Volop 'werk in uitvoering' dus. Deze keer een kijkje achter de schermen bij de restauratie van monumentale panden aan de Wijnstraat.

De Wijnstraat is in meerdere opzichten een belangrijke slagader in Dordrecht. Het is vanouds de straat waar handelaren, regenten en patriciërs zich in vaak aanzienlijke huizen vestigden. Na een lange periode van verval gonst het sinds enkele jaren van restauratieactiviteiten in deze straat.

West-Indisch huis

Schuin tegenover de Mattensteiger, waaromheen de sterk vervallen huizen in de afgelopen jaren zijn gerestaureerd, staat aan de Wijnstraat 87 één van de grotere Dordtse herenhuizen: het West-Indisch huis. Het huis is in 1735 gebouwd, in opdracht van Frederik Wilkens. Voor de bouw ervan zijn drie middeleeuwse huizen afgebroken. Eén daarvan was in gebruik bij de West-Indische Compagnie, het instituut waaraan het huis zijn naam ontleent. Het erf loopt door tot aan de Kuipershaven. Hier zijn door Wilkens drie grote pakhuizen gebouwd, waarin een suikerraffinaderij werd ondergebracht.

Werelddelen

Het huis heeft een barokke lijstgevel, waarachter enkele rijk gedecoreerde vertrekken schuil gaan, waaronder een grote kamer-en-suite met fraaie schouwen. De entree en de gang zijn afgewerkt in stucwerk met ornamenten, waarin onder meer personificaties van de vier werelddelen zijn uitgebeeld. Zoals zoveel huizen aan de Wijnstraat, heeft ook dit huis zijn woonfunctie verloren. In 1951 vestigt zich er een drukkerij. De tuin achter het huis is hiervoor volledig bebouwd, om plaats te kunnen bieden aan de drukpersen. Intern vinden er enkele verbouwingen plaats, die helaas afbreuk doen aan het historische karakter van het huis. Anno 1998 is de drukkerij vertrokken en wacht het huis een nieuwe toekomst als galerie. Maar eerst staat het huis een ingrijpende restauratie te wachten. De verbouwingen van 1951 en later worden daarbij teruggedraaid. Het huis wordt in de oorspronkelijke 18e eeuwse stijl hersteld.

Het West-Indisch Huis met de Galerie 'De Compagnie' zal na restauratie in- en uitwendig weer de allure hebben die bij dit monumentale herenhuis hoort.

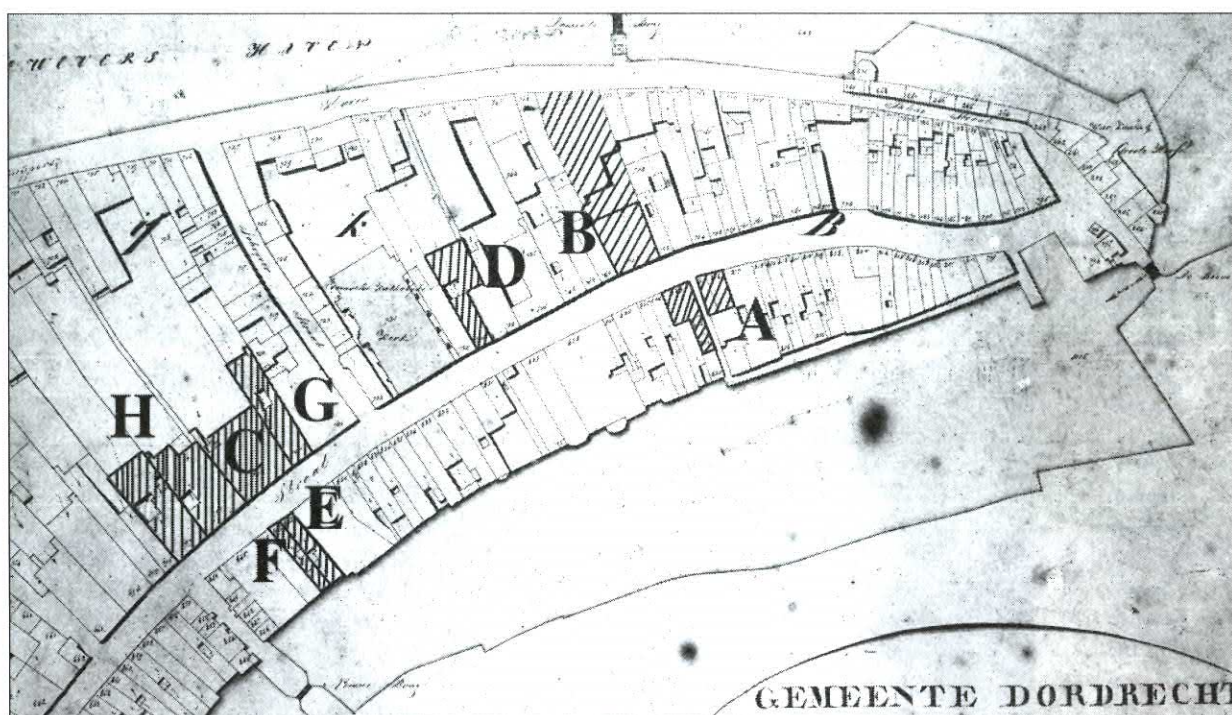
Het Zeepaert'

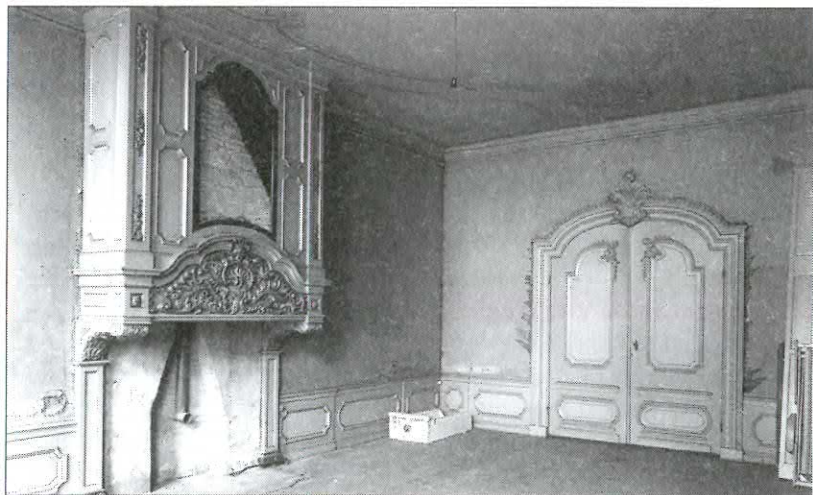
Het Zeepaert aan de Wijnstraat 113 is een bijzonder huis. In- en uitwendig verkeert het nog groten-deels in authentieke staat. Het dateert van circa 1490. Het huis behoorde destijds tot de grotere en rijkere huizen van Dordrecht. Achter de geheel natuurstenen gotische gevel gaat een groot koopmanshuis schuil. Met name de verdiepingen met eiken vloeren en kapconstructie zijn nog vrijwel in oorspronkelijke staat bewaard gebleven.

Rond 1740 wordt een deel van de tuin benut voor een forse uitbreiding van de woning. Diverse vertrekken worden rijkelijk afgewerkt met onder andere behangschilderingen van de Dordtse schilder Aart Schouman. Ook in het oude huis worden op de begane grond enkele vertrekken in barokke stijl gedecoreerd.

Maar ook dit huis ontkomt helaas niet aan de economische malaise. Na onderdak te hebben geboden aan regenten en patriciërs, verleent

Plattegrond van de Wijnstraat tussen Nieuwbrug en Groot-hoofd. Kadastrale minuut van 1832. A: Huizen aan de Mattensteiger (zie ook: Dordtse Huizen, pag. 5). B: West-Indisch Huis. C: De Onbeschaamde. D: Het Zeepaert. E: Wijnstraat 126-128. F: Wijnstraat 130. G: De Molen. H: Methusalem (rechts) en De Vier Winden (links).

18e eeuwse barokke stijlkamer in het West-Indisch Huis, Wijnstraat 87.

huis, dat oorspronkelijk tot de kade van de Oude Haven - de huidige Wijnhaven - doorliep, rond 1937 sterk ingekort en grotendeels vernieuwd. Het in zeer slechte staat verkerende pand wordt binnenkort hersteld en verbouwd.

Grafelijk domein

De Wijnstraat tussen de Gravenstraat en Schrijversstraat staat bekend als 'Grafelijk Domein'. De Graven van Holland hadden dit gebied in de middeleeuwen in bezit. Hier staan diverse grote panden, waarvan de meeste hard aan restauratie toe zijn. In 1997 is het pand 'De Onbeschaamde' aan de Wijnstraat 123/125 gerestaureerd. Links en rechts van dit huis zijn restauraties in aantocht.

'De Molen'

'De Molen' aan de Wijnstraat 121 is een zeer groot koopmanshuis dat gebouwd is rond 1770. Het huis is voorzien van een laag onderhuis op straatniveau. Het onderhuis werd als opslagruimte gebruikt, waarschijnlijk voor wijnen. Op de bel-etage liggen de meer representatieve woonvertrekken. Deze vertrekken zijn rijkelijk gedecoreerd met stucwerk en ornamenten in de Lodewijk XVI-stijl. De hoge lijstgevel aan de straatkant is tussen de vensters voorzien van opvallende panelen met decoraties van houtsnijwerk. Ook dit pand heeft zijn woonfunctie verloren.

het na 1900 nog slechts onderdak aan een bakkerij, meubelmakerij en drukkerij. Hoewel het huis hiermee letterlijk en figuurlijk veel van z'n oorspronkelijke allure verliest, blijkt uiteindelijk toch nog verrassend veel ervan bewaard te zijn, zij het in erbarmelijke toestand. Momenteel wordt in opdracht van de vereniging Hendrick de Keyser een restauratieplan gemaakt. Na de restauratie kan dit huis weer getuigen van de vroegere rijkdom van de Wijnstraat.

Een eenvoudiger huis

Dat de straat niet enkel door zeer rijken werd bewoond, bewijst het betrekkelijk eenvoudige huis aan de Wijnstraat 126/128. Dit staat aan de oeverzijde van de oude haven, tegenover het huis 'De Onbeschaamde'. De vroeg-17e eeuwse gevel is uitgevoerd als trapgevel

van het Dordtse type (gevel welke boven de verdiepingsvensters overkraagt). Het huis is in zorgwekkend slechte staat.

De begane grond is omstreeks 1920 uitgebroken en als pakhuis in gebruik genomen. Rond 1937 zijn de verdiepingen van het huis vernieuwd. Het achterhuis op de kade is nog grotendeels intact gebleven in de 19e eeuwse stijl. De in de jaren 40 van deze eeuw gebouwde loods ter linkerzijde van het huis wordt afgebroken.

De restauratie van de gevel is ondertussen reeds uitgevoerd. Het huis volgt op korte termijn.

Wijnstraat 130

Het huis aan de Wijnstraat 130, van oorsprong 17e eeuws, heeft een voorgevel uit het midden van de vorige eeuw. Tegelijk met het buurpand op nummer 126/128 is het

Zicht op de Kraansteiger, circa 1925. V.l.n.r.: achtergevel Wijnstraat 130 en 126/128. Voorgevel Huis de Onbeschaamde en De Molen, Wijnstraat 121.

Boven: Wijnstraat 113, Het Zeepaert. De gotische voor-gevel dateert van circa 1490.

In 1948 wordt het verbouwd tot verenigingsgebouw met de naam Jeugdstad. Als zodanig functioneert het vervolgens totdat het eerder dit jaar werd ontruimd. Er zijn plannen in de maak om tot restauratie van dit waardevolle huis te komen.

Methusalem en De Vier Winden

Archiefonderzoek naar de bewoningsgeschiedenis van deze panden aan de Wijnstraat 129-139 toont ons dat op de plaats van deze twee huizen rond 1500 nog vijf huizen stonden. De twee huizen ter linkerzijde, met de namen Mariënborch en De Clock (later 'De Vier Winden' genoemd), zijn rond 1700 samengevoegd tot één pand achter één nog aanwezige lijstgevel. Aan de achterzijde is een groot achterhuis toegevoegd.

Van de drie huizen ter rechterzijde, De Drie Coningen, Cleyn Jerusalem en Spangiën, zijn de laatste twee kort na 1600 samengevoegd. Na een tijd lang onderdak te hebben geboden aan burgemeester Willem van Beveren, is hier in de 18e eeuw de Stadsbank van Lening in gekomen. In 1879 legde een brand de Stadsbank en het huis De Drie Coningen in de as.

In opdracht van M. van Zanten is in 1892 het nog bestaande pand Methusalem gebouwd. Van Zanten vestigde er zijn distilleerderij De Hoop. Op de verdiepingen zijn twee woningen ingericht. Beide panden zijn ettelijke keren verbouwd. De laatste verbouwing dateert van 1967, toen op straatniveau één grote winkel is gemaakt. In de voorgevels is toen over de volle breedte een grote glazen etalage gemaakt. De restauratie en verbouwing van deze panden is kort geleden van start gegaan. De oorspronkelijke structuur van beide panden, inclusief de voorgevels, wordt hersteld. Kortom: na jaren van achteruitgang wint de Wijnstraat de laatste jaren weer aan aanzien door de zorgvuldige restauraties van de vele prachtige monumentale panden.

AvE

Aanwezige oorspronkelijke kapconstructie van Het Zeepaert uit circa 1490.

Dordtse huizen

'Dordtse huizen....in Bouwhistorisch Perspectief' is de titel van een nieuwe uitgave van Monumentenzorg. Dordrecht, als oudste stad in Holland, heeft een zeer interessante bouwgeschiedenis. Een geschiedenis waarover veel te zeggen is. De reeks 'Dordtse huizen' vertelt hierover. Het blad is bedoeld voor iedereen die is geïnteresseerd in de geschiedenis van de Dordtse huizen en hierover meer aan de weet wil komen.

Veel huizen in Dordrecht zijn een historische puzzel door de vele verbouwingen die ze door de eeuwen heen hebben ondergaan. Een puzzel waarvan steeds meer puzzelstukjes op hun plaats vallen: de laatste jaren vindt in Dordrecht steeds vaker bouwhistorisch onderzoek plaats, waardoor de bouwgeschiedenis van de Dordtse huizen meer en meer aan de oppervlakte komt.

Huis "Den Witten Anker"

Het eerste nummer van 'Dordtse huizen' is verschenen in maart en beschrijft de geschiedenis van het huis 'Den Witten Anker' aan de Voorstraat 324. Dit huis lijkt uit de 19e eeuw te dateren. Bouwhistorisch onderzoek, aangevuld met archiefonderzoek, bracht aan het licht dat het huis veel ouder is: het dateert van kort na de stadsbrand van 1457. Het voor die tijd kolossale pand is waarschijnlijk gebouwd door de familie Van Scharlaken. Oorspronkelijk bezat het huis een zeer rijk uitgevoerde gotische natuurstenen voorgevel.

Rond 1873 is het pand ingrijpend verbouwd. De natuurstenen voorgevel is hierbij afgebroken en in modieuze neo-classicistische stijl weer opgebouwd. Diverse woonvertrekken zijn rijkelijk en veelkleurig gedecoreerd. Waarschijnlijk heeft de eigenaar van het huis, de decoratieschilder Van Rije, zich hierin volop uitgeleefd. Een brand in 1971 heeft veel schade berokkend aan het pand. Herstel bleef uit, waardoor de toestand van het pand verder verslechterde. Uiteindelijk is het pand in 1993 gerestaureerd en verbouwd.

Huizen aan de Mattensteiger

Het tweede nummer van 'Dordtse huizen' beschrijft de roerige geschiedenis van de huizen aan de Mattensteiger. Deze steiger stamt uit de 14de eeuw en moest de Oude Haven vanaf de Wijnstraat bereikbaar houden. In de loop van de eeuwen is er aan deze huizen veel

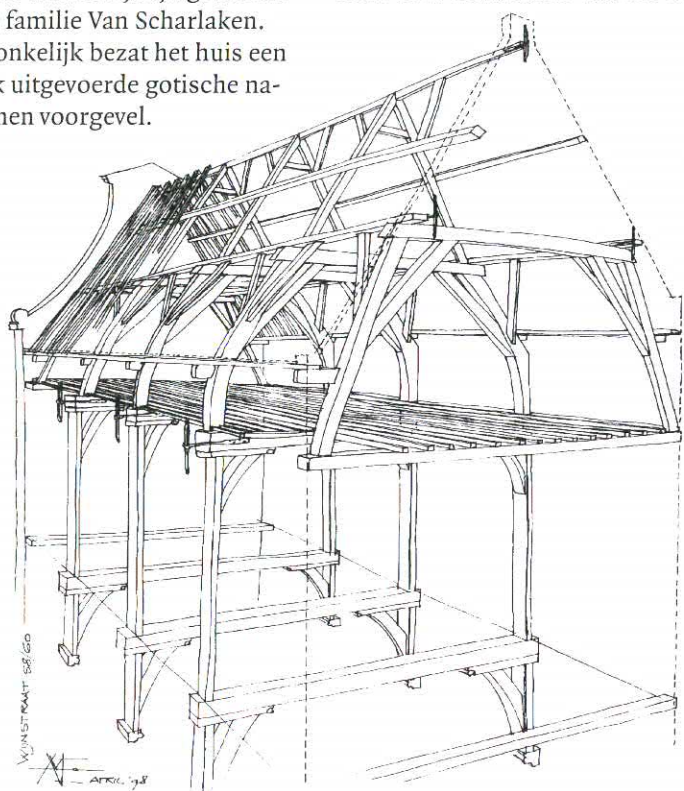
verbouwd. Aan de hand van aanwezige bouwsporen is de bouwgeschiedenis ervan beschreven. Vooral het onderzoek naar het pand aan de Wijnstraat 58/60 leverde zoveel informatie op, dat de geschiedenis ervan, vanaf de bouw rond 1400, in stappen van telkens zo'n 100 jaar te reconstrueren viel.

Vanaf de late 19e eeuw worden de huizen aan de Mattensteiger minder goed onderhouden. Ze raken meer en meer verwaarloosd. Vanwege de hoge kosten stranden in de jaren tachtig diverse pogingen om de inmiddels vervallen huizen te restaureren. Na verkoop aan een particuliere ontwikkelaar konden tussen '96 en '98 de plannen voor restauratie en verbouwing eindelijk worden uitgevoerd.

Voor vragen of opmerkingen over 'Dordtse huizen' of over bouwhistorisch onderzoek in Dordrecht, kunt u contact opnemen met Albert van Engelenhoven, eindredacteur van 'Dordtse huizen', tel. (078) 639 65 45.

Voorstraat 324. Den Witten Anker. De getekende gotische trapgevel is na 1873 afgebroken en als lijstgevel vernieuwd.

Links: Een open-gewerkte tekening van het huis Wijnstraat 58/60. Het houtskelet dateert van circa 1500.

Graven ... in het hart van Dordt (2)

Tijdens het archeologisch onderzoek op het Statenplein in 1997 werden vier huizen geheel blootgelegd, inclusief het erf. We hebben ze aangeduid als de panden A, B, C en D. Omstreeks 1960 hadden deze huizen de nummers 12/14, 16/18, 20/22 en 24/26. Van het voormalige pand 24/26 (huis D) is een rapport bewaard gebleven uit 1925, toen het pand nog werd aangeduid met nummer 18. Het rapport geeft een indringend inzicht in de leefomstandigheden in de Kromme Elleboog. Wat ons opviel was dat de plattegrond van dit huis moeiteloos nog enkele eeuwen kon worden terug geplaatst in de tijd. Maar daarover later. In dit artikel wordt gekeken hoe mensen in de late 19e en vroege 20e eeuw leefden in de Kromme Elleboog. Een bijzonder stukje sociale geschiedenis uit een bijzonder achterafstraatje ... in het hart van Dordt.

De rijwielstalling in pand D

In 1961/62 werden diverse huizen afgebroken in de Kromme Elleboog. Ze moesten plaats maken voor een nieuw stadshart: een ruim opgezet Statenplein, met ruimte om te winkelen en parkeerplaats voor auto's in de directe nabijheid. Als aardige bijkomstigheid raakte men zo van een groot deel van de verkrutte binnenstad af. Anno 1998 zouden we andere keuzes maken,

maar dat doet er even niet toe. Het Statenplein is een typische schepping uit de vroege jaren zestig van de 20e eeuw.

Eén van de panden die werden gesloopt was het huis op perceel 933. Sinds de omnummering in 1957 stond hier het pand Kromme Elleboog 24/26. Het benedenhuis, met nummer 24, was een rijwielstalling; het bovenhuis was als woning in gebruik.

Daar woonde de weduwe J. de Waard, geboren Stam. Dit huis is tijdens het archeologisch onderzoek op het Statenplein in 1997 uitgebreid onderzocht. De geschiedenis ervan gaat terug tot het einde van de 14e eeuw. Door het gelijktijdige onderzoek dat onder andere door Emile Havers en Rini Benschop op het Stadsarchief plaatsvond, is het mogelijk om een zeer gedetailleerd beeld te krijgen van het wel en wee van de bewoners van dit huis. Aangezien het huis regelmatig van huisnummer veranderde, duiden we dit huis aan als "pand D".

Onbewoonbaar verklaard in 1925

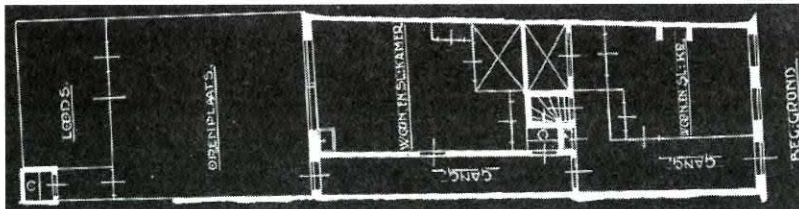
In december 1925 maakte de gemeentelijke Bouw- en woningdienst Dordrecht een rapport op over een aantal huizen in de Kromme Elleboog. Het rapport werpt een schrijnend licht op de hygiënische toestanden die er al zeker een eeuw heersten. Het zal dan ook geen verwondering wekken dat het pand ongeschikt ter bewoning werd genoemd en "niet door het aanbrengen van verbeteringen in een bewoonbaren staat" was te krijgen. Op grond van artikel 21 van de Woningwet (1901) werd het pand voorgedragen "ter onbewoonbaarverklaring". Ruim 35 jaar later zou het huis pas definitief worden gesloopt.

Wat was er aan de hand? Het pand, dat toebehoorde aan Johannes Smeijers, bestond destijds uit vier woningen. "Deze vier woningen zyn in een pand naast en boven elkander gelegen. De begane grondvloeren van de beide benedenwoningen zyn ongeveer gelykstraats gelegen. Het trasraam is onvolgende en de opgaande muren zyn vochtig." Uit deze passage is op te maken dat het smalle pand (11,5 m lang, 4,5 m breed) was opgedeeld in vier woningen, die elk slechts uit één kamer bestonden en dus tegelijk woonkamer, keuken, slaapkamer en opslagruimte waren. Laten we die kamers eens nader bekijken.

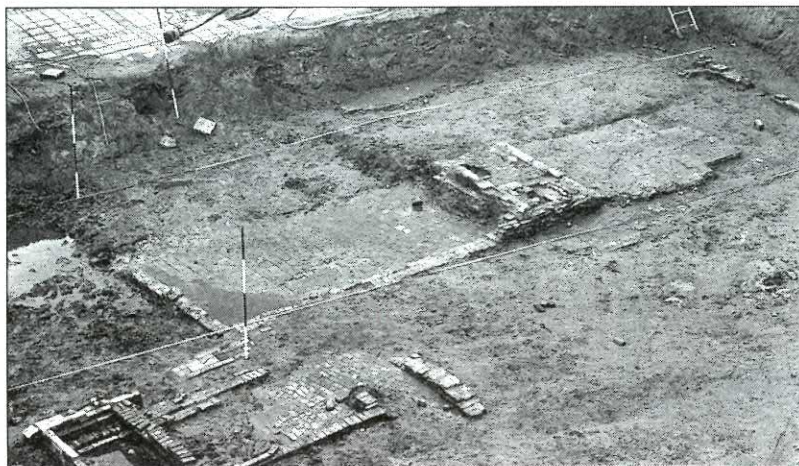
Leefruimte per persoon: 2,18 m²

De benedenwoning-voor bestond uit één ruimte van 10,58 m².

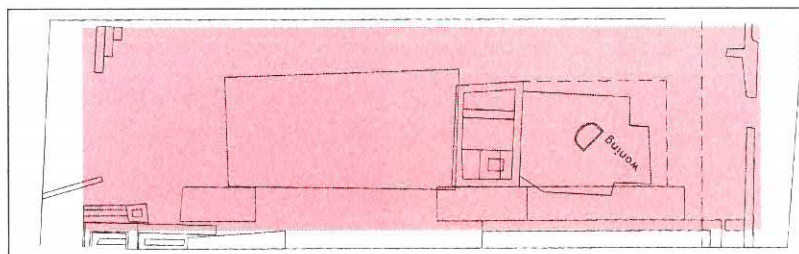
Driemaal huis D:
boven:
plattegrond in
1925

midden:
aangetroffen
fundamenten in
1997

onder:
opgravings-
tekening

De kamer was 2,65 m hoog. Een gootsteen bevond zich in de gang, achter de gemeenschappelijke voordeur. Op een open plaats achter het huis was een toilet te vinden, van 80 x 80 cm in het vierkant en 1,80 m hoog. De toestand daarvan werd als “zeer onvoldoende” omschreven. Ook trasramen, buiten- en scheidsmuren, riolering en vloeren werden als “onvoldoende” geclassificeerd. Het onderhoud van de woning was slecht door hinder van vocht, stank, rook en lekkage. In deze ruimte probeerde weduwe Ferens, geboren De Vries met zoon en dochter te overleven. De gemiddelde leefruimte per persoon was in deze woning 3,53 m². Kennelijk betaalde zij voor deze

ruime gelegenheid geen huur. Hiervan was in het rapport tenminste niets terug te vinden. De benedenwo-

ning-achter bestond ook uit één ruimte, maar was beduidend groter: 15,50 m², waarin zich ook een gootsteen bevond. Bovendien was deze kamer hoger (2,45 m). De bezwaren die voor de voorkamer golden, hadden ook betrekking op deze ruimte, die werd bewoond door de familie van Frederik Stolk. Hij woonde er samen met zijn vrouw, één zoon en vier dochters. De zeven gezinsleden konden per persoon beschikken over een leefruimte van 2,21 m². Stolk betaalde voor zijn woning f 1,75 per week huur.

F 1,75 huur per week

De bovenwoning-voor was nóg groter: 19,60 m². Deze ruimte was 2,58 m hoog. In de gang, onder de gemeenschappelijke trap, bevond zich het toilet voor de bovenbewoners. Ook dit privaat (slechts 80 x 65 cm groot en 2 m hoog) kreeg een onvoldoende van de Bouw- en Woningdienst. De trappen werden als “zeer slecht en donker” betiteld: de trapopgang was onverlicht. Ook hier bevond zich de gootsteen in de woonkamer. In deze slecht onderhouden woning probeerde de familie P. van Trooijen zich staande te houden.

Vader en moeder, die beiden in een bedstede in de woonkamer sliepen, wisten dat in de drie ledikanten op de zolder zeven kinderen (6 zonen en 1 dochter) de nacht doorbrachten. In de woonkamer had elk gezinslid 2,18 m² woonruimte ... Ook Van Trooijen betaalde f 1,75 huur per week.

Tenslotte de bovenkamer-achter, die overigens 40 cm lager lag dan de kamer aan de voorzijde. Deze kamer was de grootste van alle: 24 m² en 2,10 m hoog. Er is geen twi-
fel over dat ook hier de gootsteen in de woonkamer was. De slecht onderhouden woning kostte eveneens f 1,75 aan huur per week. Dat moest worden opgebracht door de gelukkige heer G.J. van Rookhui-

zen, die de kamer slechts behoefde te delen met zijn vrouw en zoon. Gezamenlijk sliepen ze in één ledi-

kant in de woonkamer. Zij hadden de beschikking over 8 m² leefruimte per persoon!

De sociale situatie in dit pand in de voormalige “Kromme Jen”, waar 22 mensen onderdak hadden, is symptomatisch voor het hele blok, waar ook de bouwkundige toestand veel te wensen over laat. Pand D had een bouwvallige opgaande topgevel, waarin een dakvenster ontbrak. De afvoerbuisen van de riolering en die van de dakgoten werden onvoldoende bevonden. Bovendien was het pand “besmet met wandgedierte”.

In 1926 moest iedereen verhuizen. Het gemeentebestuur ging er in dat jaar toe over dit huis vanwege de slechte staat onbewoonbaar te verklaren.

Ooggetuige

Op 29 april 1997 meldde de 81-jarige mevrouw Trenky Ouborg zich op het Statenplein. Zij woonde tot haar 27e in de Kromme Elleboog, op nummer 21, dus aan de overkant. Haar verhaal geeft extra kleur aan de inwoners van pand D: “Op nummer 18 (de toenmalige nummering, jh) woonde voorin Pet en Extra, die met een orgel liep. Zijn vrouw heette Besje. Achterin

woonde mevrouw Stolk met haar man. Ik weet niet meer hoeveel kinderen ze had. Wel woonde een dochter van hen op Krispijn. Hij werkte bij Van Gend & Loos. Bovenvoor woonde Hein van Trooijen. Zijn jongens klommen vaak via de lantaarnpaal naar boven. Dat gebeurde vaker bij ons in de straat. Naast ons woonde die van Rijdsdijk. Die had een dochter en dan mochten wij niet vertellen dat ze ‘s nachts thuis was gekomen. Ze klom langs de regenpijp over het pakhuis en het dak naar binnen. Slappen Dirk heeft vroeger ook in de Kromme Elleboog gewoond. Die liep ook met een orgel. Ze hadden vroeger allemaal een bijnaam.”

Cholera

Achter het pand bevond zich een open plaats die vijf meter diep was. De plaats werd afgesloten door een twee meter brede loods. Via een poortje kwamen de bewoners uit op een brandgang. Deze brandgang was in 1854 aangelegd en was het resultaat van een grote cholera-epidemie die Dordrecht in 1832 teisterde. Ter hoogte van die brandgang bevond zich in die tijd een grachtje, slootje of *sprant*, die uitwaterde op de stadsgracht onder de huidige Museumstraat. Zulke slootjes waren letterlijk open rio-
len. Hier werd huishoudelijk afval in gestort, ontlasting in geloosd, maar werd evenzogoed drinkwater uit geput. Geen wonder dat er tal van ziektes uitbraken.

Het gemeentebestuur vermoedde een verband tussen dit vervuilde water en het uitbreken van besmettelijke ziekten en liet daarom een deel van de sloten dempen. Dat dit een halfzachte oplossing was, bleek in 1866/1867. Een nieuwe cholera-epidemie teisterde de straten aan weerszijden van de sloten. 491 Dordtenaren kwamen om het leven, van wie 21 in de Kromme Elleboog.

Overigens werd de bacterie die de cholera veroorzaakte pas in 1883 door Robert Koch ontdekt. Over het ontstaan van de *sprant* vertellen we een volgende keer meer.

JH

Dubbeldam nu aan de beurt

Bijzondere houten woonhuizen. Een monumentale villa met een rieten dak. Een voormalig schoolgebouw, nu in gebruik als bibliotheek. Stuk voor stuk gebouwen in Dubbeldam die de gemeente zó bijzonder vindt dat ze deze, als het even kan, graag wil behouden. De gemeente gaat de komende jaren in alle Dordtse wijken onderzoeken welke huizen en gebouwen de titel *gemeentelijk monument* verdienen. De speurtocht naar monumenten is begin juni in Dubbeldam van start gegaan. Zoals het er nu naar uitziet krijgen zo'n 700 huizen en gebouwen, verspreid over alle Dordtse wijken, in de toekomst een plek op de gemeentelijke monumentenlijst.

Dubbeldam is, als enige Dordtse wijk, ontstaan uit een oude dorpskern. Dat maakt de wijk zo bijzonder. De gemeente wil haast maken met het onderzoek, omdat Dubbeldam de laatste jaren nogal onder druk staat van nieuwbouwontwikkelingen. Nog steeds moeten oudere panden er het veld ruimen voor nieuwbouw. Daardoor gaan er soms historisch waardevolle huizen en gebouwen verloren. En er speelt nog iets anders mee. Veel huizen in Dubbeldam zijn uitstekend onderhouden. Dat is natuurlijk prachtig, maar ... er zit ook een andere kant aan. Er is veel verbouwd en vertimmerd aan de Dubbeldamse huizen.

Ingrijpende verbouwingen doen het monumentale, bijzondere ka-

rakter van een huis vaak geweld aan. Als een huis geplaatst wordt op de monumentenlijst, kan het vanaf dat moment niet zomaar meer ingrijpend worden verbouwd.

Na het wijkonderzoek in Dubbeldam volgt de definitieve selectie van monumenten voor de gemeentelijke lijst. Er volgen hoorzittingen met de eigenaren van de panden; daarna wijzen burgemeester en wethouders de panden aan die in aanmerking komen voor een plek op de gemeentelijke monumentenlijst. De gemeente wil een en ander begin 1999 afronden.

Inventarisatie gemeentelijke en rijksmonumenten

In 1987 startte de gemeente met de inventarisatie van waardevolle jonge bouwkunst in de negentiende eeuwse schil van Dordrecht. De negentiende eeuwse schil stond toen al enige jaren onder druk van grootschalige kantoorontwikkelingen. De gemeente vond het belangrijk waardevolle bouwkunst tegen sloop te beschermen. In 1990 zijn circa 150 gebouwen en andere objecten, zoals hekwerken en bruggen, op de *gemeentelijke monumentenlijst* geplaatst. Het project kwam daarna stil te liggen, in afwachting van de resultaten van de *rijksinventarisatie*.

In heel Nederland is op initiatief van de rijksoverheid een inventarisatie gemaakt van jonge bouwkunst uit de periode 1850-1940. Deze inventarisatie is afgerond en er zijn gebouwen geselecteerd die wellicht in aanmerking komen voor plaatsing op de *rijksmonumentenlijst*. Op dit moment vindt

in Dordrecht nader onderzoek plaats naar deze geselecteerde panden. Naar verwachting beslist de minister volgend jaar over de plaatsingen.

In aansluiting op het rijksproject pakt de gemeente nu de draad weer op voor de *gemeentelijke* lijst. De gemeente gaat op het gehele eiland van Dordrecht panden en andere objecten onderzoeken die wel waardevol zijn, maar niet in aanmerking komen voor de rijksmonumentenlijst. Het gaat daarbij overigens niet alleen om jonge bouwkunst, maar ook om oudere bouwkunst uit de periode voor 1850.

Of iets wel of niet het predikaat *gemeentelijk monument* verdient, hangt af van een aantal factoren. De gemeente kijkt naar de cultuurhistorische en architectonische waarde, maar ook naar de zeldzaamheid en gaafheid van een woning.

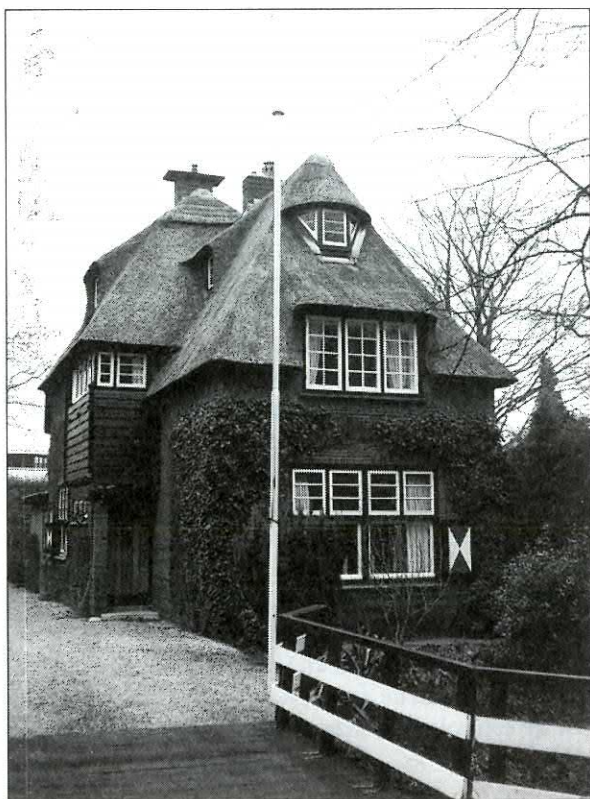
Inventarisatie Dubbeldam bijna klaar

De gemeentelijke monumentenzorgers hebben Dubbeldam grotendeels geïnventariseerd. Daarbij is gebruik gemaakt van de rijksinventarisatie, maar ook van suggesties van de Stichting Oud-Dubbeldam, de Vereniging Oud Dordrecht en het Wijkorgaan Dubbeldam. De inventarisatie is nog niet geheel afgerond. Langs de dijken rond Dubbeldam moeten nog gebouwen worden bekeken. Dubbeldam is na de negentiende eeuwse schil het tweede gebied dat wordt aangepakt in Dordrecht.

Gemeentelijke selectie

Onder andere de volgende panden maken kans op een plaats op de gemeentelijke monumentenlijst: de houten woningen aan de Achterweg 4 en 6; diverse twee onder één-kapwoningen; waaronder Burgemeester Jaslaan 2+4 en 6+8; de fraaie villa met rieten dak aan de Burgemeester Jaslaan 16; het voormalige schoolgebouw, nu bibliotheek, Dubbelsteynlaan West 74 en een aantal volkswoningbouwensembles aan de Dubbeldreef. Deze selectie is gemaakt in overleg met de Subcommissie Monumenten en

Burgemeester Jaslaan 16.

Beschermd Stadsgezicht, onderdeel van de Welstandscommissie. Daarna is de selectie voorgelegd aan vertegenwoordigers van de Stichting Oud-Dubbeldam, de Vereniging Oud-Dordrecht en het Wijkorgaan Dubbeldam.

Jonge bouwkunst, 1850 - 1940

Nader onderzoek door extern bureau en door vrijwilligers

Monumentendeskundigen bekijken en beschrijven het in- en exterieur van de gebouwen die in Dubbeldam zijn geselecteerd. Voor dit werk heeft de gemeente een extern bureau ingehuurd, het Facilitair Bureau Monumentenzorg. De medewerkers van dit bureau hebben circa vier maanden nodig voor het nader onderzoek. Voor het archiefonderzoek wordt ook een beroep gedaan op vrijwilligers, in eerste instantie van Oud-Dubbeldam en Oud Dordrecht, maar ook andere vrijwilligers zijn welkom.

Rechte
Zandweg 50.

Burgemeester en wethouders wijzen aan

Monumentenambtenaren maken vervolgens een voorstel voor het college van burgemeester en wethouders. In het voorstel is ook de mening van de eigenaren over de plaatsing van hun pand op de lijst verwerkt, alsmede het advies van de subcommissie Monumenten en Beschermd Stadsgezicht. Direct belanghebbenden kunnen na de besluitvorming bezwaar maken.

CvN

Informatie

Voor meer informatie kunt u contact opnemen met mevrouw C.A.E. van Nes, telefoonnummer 078-6396850 of de heer J.F.H. Veen, telefoonnummer 078-6396851. Beiden zijn werkzaam bij de afdeling Ruimtelijk Beheer van Stadsontwikkeling, gemeente Dordrecht.

Oudendijk 110,
Emmanuelkerk.

Kop én munt

Een archeologisch onderzoek stopt niet na het veldwerk. Dan begint het eigenlijk pas, zou je kunnen zeggen. Talloze specialisten storten zich dan op de vondsten en de gegevens die naar boven zijn gekomen. Het onderzoek op de kop van de Wijnstraat (oktober 1995) leverde 82 munten en penningen op. Van *Brabantse mijt* tot *bracteaat*: een duik in de Dordtse muntengeschiedenis.

Dubbele mijt uit Henegouwen, Willem I, 1304 - 1337.

1/4 groot uit Holland, Albrecht van Beieren, 1389 - 1404.

Oort uit Friesland, circa 1620.

Bronzen cent uit Nederland, Koning Willem III, 1884.

De oudste munt die gevonden is op de kop van de Wijnstraat is een *dubbele Brabantse mijt* uit 1300-1312; de jongste munt is een Nederlandse halve cent uit 1900. De gevonden munten beslaan een periode van zeshonderd jaar. Naast echte munten zijn er ook pseudo-munten en rekenpenningen gevonden. Op basis van de muntvondsten kan niet worden gezegd dat dit deel van de binnenstad behoorde tot het rijkere Dordrecht.

Soorten munten

Er zijn 65 munten, 9 pseudo-munten, 5 rekenpenningen, 2 hagemunten en 1 speelpenning verzameld. In totaal 82 stuks. Een viertal niet nader te determineren exemplaren wordt hierbij buiten beschouwing gelaten.

Uit de 19e eeuw komt een aantal munten van het in 1815 gecreëerde Koninkrijk der Nederlanden: de halve cent, de cent, het dubbeltje en het kwartje. Daarnaast zijn er Belgische centimes en Pruisische pfennige. Muntstukken van grotere waarde ontbreken.

Uit de 18e eeuw kennen we de *duit*, de kleinste eenheid in het Nederlandse muntstelsel (waaronder een Zeeuwse VOC-duit uit 1792) en een *4-hellerstuk*, een koperen muntje uit Aken.

De meest waardevolle munt uit de 17e eeuw was de *stuiver*. Deze was twee *grotten* waard, vier *oortjes*, acht *duiten* of zestien *penningen*. Er zijn ook enkele bijzondere munten gevonden zoals een zilveren *albus* uit het aartsbisdom Keulen, die in de 17e eeuw gelijkwaardig was aan 2/3 stuiver. De *hagemunt* is afkomstig van een niet-erkende muntwerkplaats in het Belgische Rekem aan de Maas, waar Friese muntjes werden gekopieerd. Ze hebben mogelijk een rol gespeeld in de Reformatieperiode.

16-eeuwse munten zijn niet gevonden op de Kop van de Wijnstraat. Uit de 15e eeuw kennen we vooral voorgangers van de stuiver: de zilveren *groot* en de *halve groot*. Uit Gelre komt een 1/4 *meeuw*. Dit was een zilveren munt, ter waarde van een groot, die in 1402 door hertog Reinoud IV was ingevoerd en geslagen werd te Arnhem en Nijmegen.

Uit de 14e eeuw tenslotte vonden we naast de 1/4 *groot*, ook de *mijt*, de *dubbele mijt* en een *bracteaat* uit het noorden van Duitsland. De *mijt* komt vooral voor in de Zuidelijke Nederlanden, met name in Vlaanderen en was in de 14e eeuw de kleinste munteenheid, met de waarde van een halve penning (1/24 groot). De *mijt* komt na 1467 niet meer voor als munt. De *bracteaat* was een heel dun zilveren muntje dat slechts aan één zijde bestempeld was.

Pseudo-munten

Van de 82 gevonden munten en penningen kon de herkomst van de negen pseudo-munten niet worden vastgesteld. Veel waarde zullen de vooral uit de 14e eeuw daterende munten waarschijnlijk niet hebben gehad. Zij kunnen nauwelijks anders dan van lokale, dus Dordtse, herkomst zijn.

Van de wel te plaatsen munten was maar liefst 69,9% afkomstig van het gebied dat tegenwoordig tot Nederland behoort (Deventer, Friesland, Gelre, Groningen, Holland, Maasregio, Overijssel, Roermond, West-Friesland, Utrecht, Zeeland), 12,3% afkomstig van het huidige Duitse grondgebied (Aken, Keulen, Neurenberg, Pruisen) en 15,1% uit het huidige Belgische gebied (Brabant, Henegouwen, Rekem, Vlaanderen). Twee penningen waren afkomstig uit Frankrijk (2,7%).

Datering

Er zijn duidelijk twee pieken te onderscheiden in de muntvondsten: de 17e en de 19e eeuw. De oogst aan munten van vóór de instelling van de Republiek der Zeven Vere-

Oudste munt: dubbele Brabantse milt, 1300 - 1312.

nigde Nederlanden (1648) is zeer beperkt. Er zijn slechts enkele 14e en 15e eeuwse munten gevonden. Munten uit de tweede helft van de 15e eeuw en de gehele 16e eeuw ontbreken totaal.

Wanneer de herkomst van de munten wordt herleid naar de diverse eeuwen, valt ook hier het overwicht op van de munten van Nederlandse herkomst: in de 15e eeuw 67%, in de 17e eeuw 79%, in de 18e eeuw 71% en in de 19e eeuw 83%. Alleen in de 14e eeuw overheersen de munten uit de Zuidelijke Nederlanden, zoals Vlaanderen, Brabant en Henegouwen.

Bijzonderheden

Tussen de munten bevindt zich een aantal bijzondere exemplaren, zoals een oorspronkelijk totaal onherkenbaar muntje dat verrassenderwijs een Zeeuwse duit uit 1792 van de VOC bleek te zijn. Een Neurenbergse speelpenning was afkomstig uit het atelier van Michael Leykauff, die tussen 1724 en 1746 actief was. Zeer opvallend in de Hollandse Gouden Eeuw is het vrijwel ontbreken van Hollandse

munten en de dominantie van munten van Noord-Nederlandse afkomst. De enige Hollandse duit die is gevonden, is echter wel geslagen in de Dordrechtse Munt (1626-1627). De Roermondse duit heeft een beeldenaar van koning Filips IV van Spanje (1659-1666); Roermond behoorde destijds nog tot de Spaanse gebieden.

Van de zes 15e eeuwse munten komen er vier uit de Nederlanden en één uit Vlaanderen, een ½ Vlaamse groot van Filips de Goede (1419-1467). Goed dateerbaar waren de ½ of ¼ groot uit de Nederlanden en een ¼ Gelderse meeuw (1402-1423). Onder de acht 14e eeuwse munten en penningen domineren de munten van Zuid-Nederlandse afkomst. Het gaat daarbij om een milt van de Vlaamse graaf Lodewijk van Crécy (1322-1346) en dubbele mijten van hertog Jan I van Brabant (1300-1312) en graaf Willem I van Henegouwen (1304-1337). Slechts één munt is afkomstig uit het graafschap Holland: een ¼ groot van Albrecht van Beieren, de plaatsvervangend graaf (*ruwaard*) (1389-1404).

Conclusies

Hoe er ook naar de munten en penningen wordt gekeken, één conclusie staat als een paal boven water: de aangetroffen muntjes hadden de allerlaagste waarden. Dat geldt ze-

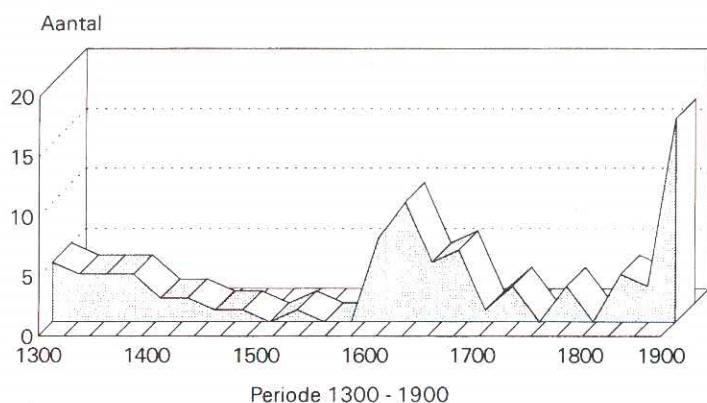
ker voor de munten die dateren vanaf het begin van de 17e eeuw. Enkele middeleeuwse munten waren meer waard, maar ook het merendeel van de mijten en dubbele mijten wijst niet op grote rijkdom. Naar de herkomst bekeken blijkt eveneens weinig van de rijke handelspositie van Dordrecht. Slechts een enkele munt of penning is van grotere afstand afkomstig, maar het merendeel komt niet van verder dan van de Lage Landen bij de zee. In de 14e, 15e, 17e, 18e en 19e eeuw maken Noord- en Zuid-Nederlandse munten de dienst uit. Er is wel een verschuiving te constateren. De (weinig) middeleeuwse muntjes

Pseudo-munten: van Dordtse herkomst?

zijn vooral afkomstig uit de Zuidelijke Nederlanden; de 17e en 18e eeuwse komen vooral uit de Noordelijke Nederlanden. Het merendeel van de munten dateert uit de 17e en de 19e eeuw. Opvallend, en voorlopig nog niet verklaarbaar, is het ontbreken van laat-15e eeuwse en 16e-eeuwse munten. Noch wat de muntsoort betreft, noch wat de herkomst van de munten aangaat, blijkt dit deel van de Oude Haven van Dordrecht deelgenoot te zijn geweest van de rijke handelstraditie van Hollands eerste stad!

Kop van de Wijnstraat

Kop en munt

n = 82

Voor de datering van de munten gaat onze dank uit naar Bouke van der Veen van het Rijksmuseum Het Koninklijk Penningkabinet in Leiden; het is aan de arbeid van Jan Koonings te danken dat dit overzicht voorhanden is en nu gepubliceerd kan worden.

JH

Gemeente zoekt oplossingen voor geldtekort bij restauraties

Dordrecht krijgt in 2003 minder geld voor monumentenzorg. Het rijk stelt onvoldoende geld beschikbaar voor de restauratie van monumenten. Eigenaren van rijksmonumenten moeten nog langer wachten op subsidies.

Een korting van 64%

De rijksoverheid heeft de gemeente Dordrecht fors gekort op toekomstige subsidiebudgetten. Deze verrassing heeft de gemeente onaangenaam getroffen. Staatssecretaris Nuis had immers met het beschikbaar stellen van meer geld voor de monumentenzorg grote verwachtingen gewekt. De nieuwe landelijke verdeelsleutel pakt voor Dordrecht echter dramatisch slecht uit. Voor de komende jaren is er geen extra geld beschikbaar en in 2003 wordt de gemeente geconfronteerd met een korting van 64% op de rijkssubsidie voor monumentenzorg. Met andere woorden: het bedrag dat de gemeente van het rijk ontvangt voor de restauratie van monumenten daalt van ruim

f 1.100.000,- naar f 365.000,- per jaar. En dat terwijl er voor meer dan drie miljoen gulden aan subsidieclaims van monumenten-eigenaren op de plank liggen!

Dordrecht is niet de enige gemeente die hierdoor onaangenaam werd verrast. Ook 24 andere grote monumentengemeenten hebben met deze kortingen te maken gekregen: de ene gemeente wat meer en de andere wat minder. Het extra geld is terecht gekomen bij de provincies en moet vooral ten goede komen aan kleine monumentengemeenten met grote monumenten. De subsidiebudgetten zijn door deze actie erg versnipperd. Daardoor lijkt de hele operatie erg op het verdelen van de armoede.

Protest

Onder aanvoering van Dordrecht is er een protestcampagne gevoerd die *misschien* resultaat gaat opleveren. Staatssecretaris Nuis heeft

in de Tweede Kamer toegegeven verrast te zijn over de manier waarop het geld uiteindelijk is verdeeld. Terwijl het extra geld bedoeld was om de achterstanden in de monumentenzorg weg te werken en nieuwe achterstanden te voorkomen, wordt het tegenovergestelde bereikt. De gemeente Dordrecht en de andere 24 getroffen gemeenten zijn van mening dat er fouten zijn gemaakt bij het verdelen van het geld. Nuis heeft aan het kabinet extra geld gevraagd om de getroffen gemeenten te kunnen compenseren. Hij wil de gedupeerde gemeenten voorlopig een voorschot geven ter hoogte van hun oor-

spronkelijke budget. Intussen kan dan worden uitgezocht of de subsidieregeling op de juis-

te wijze is uitgevoerd. Het woord is nu aan het kabinet, maar de vraag is op dit moment: welk kabinet? Het antwoord zal nog wel even op zich laten wachten.

Oplossing

De eigenaren van een aantal rijksmonumenten die vorig jaar plannen ingediend hebben, dreigen nu in grote financiële problemen te komen. Vorig jaar dacht de gemeente aan deze eigenaren rond 2003 een subsidie te kunnen toekennen.

Door de budgetkorting van het rijk kan de gemeente deze toezegging niet waarmaken. Speciaal voor deze gevallen werkt de gemeente aan een oplossing. Nieuwe subsidieaanvragen voor de restauratie van rijksmonumenten worden wel door de gemeente in behandeling genomen, maar op dit moment is niet duidelijk in welk jaar er daadwerkelijk subsidiegeld

beschikbaar komt. Deze onzekerheid geldt overigens niet voor de restauratie van *beeldbepalende panden* en *gemeentelijke monumenten*. Deze restauraties worden uit het gemeentelijke stadsvernieuwingsfonds gesubsidieerd en zijn niet afhankelijk van rijksbijdragen.

RK

Colofon

Uitgave van Stadsontwikkeling Dordrecht, Afd. Ruimtelijk Beheer, Taakgroep Monumentenzorg en Archeologie.

Medewerkers zijn telefonisch bereikbaar onder de volgende nummers:

Albert van Engelenhoven (bouwhistorie)	639 65 45
Johan Hendriks (archeologie)	639 64 02
Ruurt Krooshof	639 65 46
Conny van Nes	639 68 50
Jan Veen	639 68 51

Dit blad wordt toegezonden aan bewoners van monumenten in Dordrecht en andere belanghebbenden.

Wilt u dit blad ook ontvangen of een gratis abonnement nemen, bel dan: (078) 6396853 of 6396138.

Losse exemplaren zijn verkrijgbaar in de Stadswinkel van het Stadskantoor, Spuiboulevard 300, 3311 GR Dordrecht.

Redactie: Johan Hendriks en Albert van Engelenhoven

Kaartjes: Stadsarchief (2, 5 onder, 6 boven)

Foto's: Stadsarchief (1 links), Monumentenzorg (3 onder, 6 onder, 8,9), RDMZ (3 boven, 4), Ad Molendijk (1 rechts, 6 midden, 10)

Tekeningen: Monumentenzorg (5 boven, 11)

Vormgeving en druk: Stadsdrukkerij Dordrecht. Gedrukt op chloorvrij gebleekt papier, dus minder milieubelastend. Opplage: 2000 exemplaren